

Бикова Вікторія Олександрівна,

старший викладач кафедри практичної психології
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпропетровськ

Постановка проблеми. Актуальність проблеми обумовлена глибинними і стрімкими соціально-економічними, політичними, інноваційно-освітніми трансформаціями в житті України, її орієнтацією на інтеграцію з цивілізованою світовою спільнотою, кризовими явищами в економіці, що посилюють проблеми молодіжної зайнятості у всьому світі, високої конкуренції на ринку праці серед випускників ВНЗ. На сьогодні саме на молодь припадає майже 40% світового безробіття. За статистикою Україна посідає друге місце у Європі з падіння зайнятості серед молоді.

Нині, щоб бути конкурентоздатним на ринку праці, фахівець має володіти не лише глибокими знаннями, вміннями й навичками, а й раціонально організувати й планувати роботу, швидко адаптуватися при зміні техніки, технології, організації та умов праці.

Зазначене спонукає до здійснення реформаційних освітніх процесів, модернізації як професійної підготовки у вищій школі, так і управлінських механізмів розвитку навчально-виховних процесів, пошуку нових відкритих, демократичних моделей управління.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідниками визначено методологічні засади загальної теорії управління (М.Альберт, І.Ансофф, В.Г.Афанасьєв, Д.М.Бобришев, Г.Райт, Б.А.Гаєвський, Д.М.Гвішіани, Б.І.Коротяєв, М.Х.Мескон, Б.З.Мильнер, Ф.У.Тейлор, А.Файоль, М.П.Фоллет, Ф. Хедоурі, Ф.І.Хміль); теоретичні положення адаптивного управління освітніми закладами (Л.І.Бровкіна, В.А.Забродський, Г.В.Єльнікова, А.І.Кредисов, М.П.Нечаєв, М.М.Плітінь, Г.А.Полякова, А.Л.Фрадкова, Т.В.Фролова та ін.).

Проблема забезпечення ефективності та результативності навчального процесу в загальноосвітньому навчальному закладі розглядалась у працях О. Ануфрієвої, В. Беспалька, В. Бондаря, Л. Даниленко, Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, В. Маслова, О. Мойсеєва, В. Пікельної, В. Симонова, Н. Талізної та ін. Проте питання управління процесом формування конкурентоздатного фахівця в умовах диверсифікації освіти залишається майже не дослідженим.

Метою даної статті є обґрунтування принципів управління процесом формування конкурентоздатного фахівця в умовах диверсифікації освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи проблеми управління професійною підготовкою фахівців у практиці вищої школи, вважаємо необхідним звернути увагу на основні принципи управління. *Принципи* («від лат. principium – початок) – першооснова, те, що лежить в основі певної теорії, науки, світогляду тощо» [5, с. 681]. У процесі дослідження дійшли висновку, що питання щодо основних принципів управління об'єктами або процесами ґрунтовно розроблені в сучасній науковій літературі.

Ідейну основу теорії та практики управління становлять принципи, які використовуються як фундаментальні положення. Термін «принципи управління» вперше ввів до наукового обігу Ф. Тейлор у праці «Принципи наукового менеджменту». За період розвитку науки менеджменту з'явилися різні класифікації принципів управління, які умовно можна розподілити на дві групи: загальні принципи відображають основні тенденції та закономірності розвитку організації, закладають основу теорії управління; специфічні принципи, які відбивають особливості організації, управлінської технології, процесу управління тощо. Загальні принципи відображають положення, що розповсюджуються на організації різних типів; відповідають законам розвитку природи, суспільства та менеджменту; об'єктивно відображають сутність реальних процесів управління; визнаються суспільством як керівні. Серед загальних виокремлюють принципи: компетентності (володіння знаннями, вміннями та досвідом, необхідними для виконання посадових повноважень); гуманності (благородна моральна мотивація власної поведінки, прагнення відкрити в людях кращі якості); ортобіотичності (усвідомлення самооцінки власного життя, оптимізм); інноваційності (прагнення до пошуку, раціоналізації, здатність до ризику); прагматизму (робота на результат, раціональне використання часу, умов).

Принципи управління загальноосвітнім навчальним закладом (специфічні) описані Л. Даниленко, В. Пікельною, П. Третьяковим, М. Фіцулою та ін. Серед основних принципів вони називають демократизацію, гуманізацію, оптимізацію, цілеспрямованість, плановість, компетентність тощо. Учені наголошують, що основні принципи управління мають свою динаміку розвитку згідно з цілями, які формує суспільство в той або інший період. Однак у той же час визначальний вплив на них мають цілі діяльності конкретного загальноосвітнього навчального закладу.

За твердженням Т. Рогової, загальна кількість виділених науковцями принципів управління становить понад 80 найменувань. Дослідники акцентують, що серед усього розмаїття презентованих принципів управління є ті, що найчастіше виокремлюються науковцями, а саме: науковості, єдино-начальності, колективності (колегіальності), демократичного централізму (єдності централізму і демократії), плановості, гуманізації (моральності, психологізації), ефективності, основної ланки, професіоналізму особистості й діяльності керівника школи (компетентності) [4, с. 42]. Розбіжність думок науковців при визначенні принципів управління свідчить про розмаїття позицій науковців, сфер і рівнів реалізації теорії управління.

Отже, якщо розглядати принципи управління процесом формування конкурентоздатного фахівця в умовах диверсифікації освіти, на наш погляд, слід спиратися на такі блоки принципів: *пріоритетного визнання розвитку людини та визначальності природного шляху його здійснення* (демократизації, гуманізації, диференціації та індивідуалізації, відкритості, індивідуальної підтримки викладачем навчальної діяльності кожного студента, контекстного навчання); *організацій процесів, пов'язаних з управлінням і організаційною структурою процесу професійного становлення конкурентоздатної особистості під час навчання у ВНЗ* (єдності менеджменту (адміністративного, виробничого, наукового, освітнього, соціально-культурного); диверсифікації освіти; поєднання централізації та децентралізації; керованості; плановості; регульованості і координації; контролю; раціональності використання матеріальної бази, її розвитку відповідно до завдань; добору, раціональної підготовки, використання людського потенціалу; стимулювання) [1, с. 52-54].

Першим є блок принципів пріоритетного визнання розвитку людини та визначальності природного шляху його здійснення.

Принцип демократизації. Передбачає делегування прав, повноважень і відповідальності широкому колу учасників педагогічного процесу; розширення кількості і функцій суб'єктів у відповідності до підсистем діяльності всієї соціально-педагогічної системи. За таких умов управління спостерігається зростання особистості педагога, усувається «одноосібність у прийнятті рішень, яка призводить до відірваності колективу від генеральної мети, до низького рівня мотивації та зацікавленості в ефективному її досягненні, звужує кількість можливих варіантів вирішення проблеми»

[2, с. 6–7].

Принцип гуманізації. Передбачає «олюднення» закладу освіти, створення максимально сприятливих умов для розкриття і розвитку здібностей кожного суб'єкта навчання, формування взаємовідносин на засадах любові до людини, ставлення до неї як до особистості, пріоритету. Вимагає створення системи суб'єкт-суб'єктних діалогічних взаємовідносин у ВНЗ, найсприятливіших умов для розвитку кожним суб'єктом педагогічного процесу своїх духовно-інтелектуальних і творчо-діяльнісних здібностей, неповторних національних, особистісних рис і засвоєння знань, умінь та навичок, «щоб стати висококомпетентним, конкурентоздатним фахівцем». Виявляється у зміні «суперпозиції» викладача й субпозиції студента на рівноправні позиції спів-робітництва, спів-дії, спів-дружності, спів-переживання, спів-відповідальності.

Принципи контекстного навчання. Надають змогу зберегти сутність навчання й адаптувати його до різних етапів процесу професійної підготовки майбутнього фахівця. Виокремлено такі принципи контекстного навчання: індивідуальної значущості знань, умінь і навичок, яких набуває майбутній фахівець; наявності цілісної інформації про сутність і структуру, функції професійної діяльності фахівця; послідовного переходу від навчальної через квазіпрофесійну (моделювання професійної) до професійної діяльності; проблемного й діалогічного спілкування в системі «студент – викладач» і «студент – студент»; єдності навчання й виховання особистості. Урахування зазначених принципів забезпечує діяльнісний характер процесу навчання, його динамічність, тобто поетапний перехід від «навчальної діяльності студента до професійної діяльності фахівця» через квазіпрофесійну та навчально-професійну діяльність; гарантує диференційований характер цього процесу у вищому навчальному закладі; окреслює перспективу професійного й кар'єрного зростання молодого фахівця тощо.

Принцип диференціації. Забезпечується диверсифікованістю програм навчання в комплексі з диференційованим підходом і особистісно-орієнтованою стратегією; диференціацією когнітивних (знаннєвих) компонентів (відбір змісту професійної підготовки та організації її засвоєння студентами), їх взаємозв'язком з індивідуальними особливостями студентів. Отже, диференційований зміст навчання, взаємодіючи з суб'єктами навчання, адаптується до них і спонукає зустрічний процес – індивідуалізацію навчання. Реалізується за допомогою диференційованих творчих завдань, складність яких студент має обрати сам згідно зі своїми здібностями та інтересами з подальшою самостійною постановкою творчих завдань, діяльності з ініціативи студентів.

Принцип відкритості системи освіти. Передбачає, що визначення цілей освіти не обмежується державним замовленням, а розширюється потребами в освіті, які привносять студенти, викладачі, роботодавці; програми задають базовий, тобто необхідний, орієнтир-мінімум, загальне ядро знань, відкрите для доповнень, що залежать від культурних, регіональних, етнічних та інших умов освіти; здійснюється обґрунтоване використання диверсифікованих освітніх програм, гнучких освітніх форм, розмаїття технологій навчання (як традиційних, так і інноваційних).

Принцип індивідуальної підтримки викладачем навчальної діяльності кожного студента. Передбачає створення умов для вибору індивідуальної траєкторії вивчення навчального матеріалу, регулювання темпу його засвоєння, глибокої адаптації в інтелектуальних системах підтримки навчання, що відповідають моделі того, хто навчається. Розвантаження викладача від передачі навчальної інформації та контролю її засвоєння надає йому час для оперативної, комфортної індивідуальної взаємодії з кожним студентом, використання розвиваючих стратегій взаємодії.

Даний блок принципів спрямований на створення такого освітнього середовища, яке забезпечить професійне формування конкурентоздатності студентів у поєднанні з вимогами та цілеспрямованим викладачем.

Другий блок принципів організації процесів, пов'язаних з управлінням і організаційною структурою процесу професійного становлення конкурентоздатної особистості під час навчання у ВНЗ.

Принцип єдності менеджменту (адміністративного, виробничого, наукового, освітнього, соціально-культурного). Процес формування конкурентоздатного фахівця включає широкий аспект видів діяльності, пов'язаних з адміністративною, науково-методичною, навчально-виховною, освітньою, соціально-культурною роботою, інтеграцією ВНЗ в соціально-економічне та соціально-педагогічне середовище.

Принцип диверсифікації освіти. Передбачає різноманітність, багаторівневість, маневреність, різнобічний розвиток і глибоку інтеграцію всіх освітніх підсистем і процесів; дотримання таких вимог до організації професійної освіти: розмаїття й доцільності; відповідність змісту підготовки й педагогічних технологій стандартам рівнів освіти; відповідальність держави за якість підготовки кадрів; соціальна й психологічна підтримка студентів. Реалізація даного принципу створює умови для вільного самовизначення, різноманітних освітніх траєкторій студентів, забезпечених розмаїттям освітніх програм з урахуванням індивідуальних можливостей, потреб і здібностей особистості майбутнього фахівця; реалізації потреби у вияві активності, досягненні успіху, набутті особистісної відповідальності за формування власної конкурентоздатності й сформулює нову типологію освітніх установ.

Принцип поєднання централізації з децентралізацією здійснює положення про єдність загального і часткового (окремого), тобто у процесі професійної підготовки фахівців МОН України пропонує типові, уніфіковані для усіх ВНЗ, навчальні плани і програми з провідних професійно спрямованих дисциплін. Проте на рівні ВНЗ здійснюється модернізація планів і програм (забезпечення єдності державного та регіонального компонентів у змісті освіти) з урахуванням специфіки, спеціалізації, побажання роботодавців (зокрема запровадження певного спецкурсу чи курсу за вибором) тощо.

Принцип керованості. Передбачає організацію процесу навчання студентів як єдиного цілеспрямованого, взаємопов'язаного цілями, завданнями, принципами, змістом, формами і методами управлінського циклу.

Принцип плановості. Знаходить відображення в різноманітних видах і формах – від діагностики, моделювання, прогнозування шляхів формування конкурентоздатного фахівця до вивчення мотивації діяльності суб'єктів і об'єктів управління цим процесом.

Принцип регульованості і координації. Передбачає наявність оперативної інформації про стан розвитку об'єкта управління (якість змісту, ефективність форм, проміжні результати процесу формування конкурентоздатного фахівця в умовах диверсифікації освіти). Потребує узгодженості і координації змісту і організації дій всіх суб'єктів і об'єктів навчально-виховного процесу. Спираємося на думки Г. Сльникової [3], її принципову схему управління, завдяки якій можна зробити узагальнення про механізм отримання інформації щодо стану об'єкта. По-перше, основним завданням суб'єкта (того, хто навчає) є обробка інформації про стан об'єкта (того, хто навчається), по-друге, прийняття відповідного управлінського рішення щодо подальшого його розвитку. У процесі реалізації даних дій з'являється розпорядча інформація, яка повертається до об'єкта управління у формі управлінського рішення. На основі цієї інформації об'єкт формулює завдання та механізм для його реалізації. Через деякий час суб'єкт знову отримує інформацію та проводить порівняння наявних і запланованих результатів реалізації рішення. Наявний стан об'єкта оцінюється в контексті наявного стану факторів зовнішнього, внутрішнього середовища і проміжних факторів, які впливають на діяльність об'єкта і потребують його наступного регулювання. Отже, в процесі управлінського акту

проходить взаємоприспосадування діяльності суб'єкта і об'єкта управління через корекцію та узгодженість дій на основі взаємопретензійної інформації [3, с. 26].

Принцип контролю. Потребує забезпечення ефективного функціонування системи аналітичної інформації (обов'язкового зворотного зв'язку) про процеси, які відбуваються у системі професійного становлення майбутніх фахівців з метою подальшої корекції та удосконалення.

Принцип раціональності використання матеріальної бази, її розвитку відповідно до вирішуваних завдань. Передбачає постійне оновлення навчально-матеріальної бази, створення сучасного і достатнього аудиторного фонду, технічних засобів навчання, спеціалізованих кабінетів, видавничої бази тощо з метою посилення практичної спрямованості підготовки фахівців відповідно потреб регіону.

Принцип добору, раціональної підготовки, розстановки і використання людського потенціалу (студентів, викладачів, кураторів та ін.). Спрямований на успішне виконання суб'єктами управління покладених на них обов'язків, одержання ефективного кінцевого результату, організація системи працевлаштування випускників.

Принцип стимулювання. Передбачає послугування моральним і матеріальним стимулюванням з метою активізації процесів підвищення науково-педагогічної майстерності викладачів, кураторів, формуванню і підтриманню позитивного морально-психологічного клімату, стимулювання позитивного ставлення студентів до оволодіння новими знаннями і вироблення професійних умінь.

Висновки. Система запропонованих принципів обрана нами теоретично-методичним підґрунтям для розуміння сутності та змісту управління процесом формування конкурентоздатного фахівця в умовах диверсифікації освіти.

Резюме. У статті обґрунтовано принципи управління процесом формування конкурентоздатного фахівця в умовах диверсифікації освіти. Показано розмаїття позицій та розбіжність думок науковців при визначенні принципів управління. Обґрунтовано доцільність виокремлення таких блоків принципів. Перший блок – пріоритетного визнання розвитку людини та визначальності природного шляху його здійснення. Другий блок – організації процесів, пов'язаних з управлінням і організаційною структурою процесу професійного становлення конкурентоздатної особистості під час навчання у ВНЗ. Дані принципи покладено в основу управління процесом формування конкурентоздатного фахівця в умовах диверсифікації освіти. **Ключові слова:** принципи управління, конкурентоздатний фахівець, диверсифікація освіти.

Резюме. В статье обоснованы принципы управления процессом формирования конкурентоспособного специалиста в условиях диверсификации образования. Показано разнообразие позиций та различие подходов ученых к определению принципов управления. Обоснована целесообразность выделения таких блоков принципов. Первый блок – приоритетного признания развития человека и природного пути его осуществления. Второй блок – организация процессов, связанных с управлением и организационной структурой процесса профессионального становления конкурентоспособной личности во время обучения в ВУЗе. Данные принципы положено в основу управления процессом формирования конкурентоспособного специалиста в условиях диверсификации образования. **Ключевые слова:** принципы управления, конкурентоспособный специалист, диверсификация образования.

Summary. Principles of management process of the competitive specialists forming in the condition of education diversification are grounded in the article. The variety of positions and difference of scientists' opinions while determining management principles has been showed. The expedience of selection such division of principles has been grounded. The first division – priority confession of man's development and attributiveness of natural way of its realization. The second division – organization of processes connecting with management and organizational structure of professional formation of competitive personality process during studying at Higher Educational Establishment. These principles have been incorporated into the basis of management process of competitive specialists' formation in terms of education diversification. **Keywords:** management principles, competitive specialists, diversification of education.

Література

1. Галус О.М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти: Дис. ... докт. пед. наук: 13.00.06. /Олександр Мар'янович Галус . – К.: Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2008. – 608 с.
2. Дерев'янкін Н. В. Модернізація управління навчальним закладом на особистісно-орієнтованих і державно-громадських засадах як шлях до забезпечення розвитку організації / Н. В. Дерев'янкін // Управління школою. – 2008. – № 7 (199). – С. 6-7.
3. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління: [тексти лекцій] / Г. В. Єльнікова. – К.: ЦППО АПН України, 2003. – 133 с.
4. Рогова Т. Теоретичні і методичні основи персоналізованого підходу в управлінні педагогічним колективом середньої загальноосвітньої школи: Дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Рогова Тетяна Володимирівна. – Х.: Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди, 2006. – 499 с.
5. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1985. – 968 с.

Подано до редакції 23.05.2012